

KRZYSZTOF WASIELEWSKI¹

MŁODZIEŻ WIEJSKA NA STUDIACH WYŻSZYCH – SELEKCJE SPOŁECZNE, OBECNOŚĆ NA STUDIACH, UWARUNKOWANIA

Abstrakt. Celem artykułu jest wskazanie aktualnych tendencji w dostępności do studiów uniwersyteckich młodzieży wiejskiej oraz głównych kierunków alokacji tej młodzieży w strukturze wyższej uczelni. Przez lata młodzież wiejska relatywnie rzadko trafiała na studia wyższe. Było to uwarunkowane zarówno czynnikami społeczno-ekonomicznymi, kulturowymi, jak i oświatowymi. Sytuację tę zmieniła dopiero transformacja systemowa, która sprawiła, iż studenci wiejskiego pochodzenia coraz częściej są obecni na studiach wyższych. Jak pokazują zaprezentowane dane, nie oznacza to jednak, że młodzież wiejska ma równy – w porównaniu z młodzieżą miejską – dostęp do poszczególnych wydziałów i kierunków studiów. Okazuje się bowiem, że o ile w skali całego uniwersytetu wskaźniki obecności młodzieży wiejskiej wyraźnie wzrastają, o tyle uwydatniają się one na poziomie wydziałów i kierunków studiów poprzez zróżnicowany skład społeczny młodzieży. Głównymi czynnikami, różnicującymi obecność młodzieży wiejskiej na studiach uniwersyteckich, są: proces autoselekcji, przejawiający się przez wybór określonych, głównie nauczycielskich, kierunków studiów, popularność danego kierunku studiów (m.in. społeczny prestiż kierunku studiów, popyt na pewne kompetencje) oraz usytuowanie danego kierunku w obrębie konkretnego wydziału, za czym idzie określona polityka rekrutacyjna (m.in. liczba przyjęć na studia, ewentualne egzaminy wstępne itp.).

Słowa kluczowe: nierówności społeczne i edukacyjne, młodzież wiejska, selekcje i autoselekcje społeczne, uniwersytet

WPROWADZENIE

Przez lata młodzież wiejska relatywnie rzadko trafiała na studia wyższe. Spowodowane to było zarówno czynnikami natury społeczno-ekonomicznej (gorszą sytuacją finansową rodzin wiejskich czy niższym statusem mieszkańców wsi),

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN (e-mail: kwasielewski@wp.pl).

kulturowymi (odmiennymi wzorami karier życiowych czy niższym poziomem aspiracji edukacyjnych), jak i oświatowymi (gorszą siecią szkolną czy niższymi kwalifikacjami nauczycieli). Wszystkie te czynniki – pośrednio bądź bezpośrednio, przyczyniały się do utrwalania mechanizmów selekcji i autoselekcji w drodze młodzieży wiejskiej na studia. Młodzież wiejska uzyskiwała gorsze oceny w szkołach średnich, słabiej zdawała maturę i egzaminy na studia (selekcja) oraz rzadziej wybierała studia wyższe (autoselekcja) aniżeli młodzież miejska. Transformacja systemowa zmieniła zarówno uwarunkowania społeczno-ekonomiczne, kulturowe, jak i oświatowe. Zmieniła również dostępność studiów wyższych dla młodzieży wiejskiej. Studenci wiejskiego pochodzenia są coraz częściej obecni na uniwersytecie. Co jednak nie oznacza, że mają równy – w porównaniu z młodzieżą miejską, dostęp do poszczególnych wydziałów i kierunków studiów. Co zatem wpływa na odrębną ich alokację? Dlaczego na jednych kierunkach młodzież wiejska jest obecna rzadko, a na innych częściej aniżeli młodzież miejska? Artykuł jest podsumowaniem wieloletnich badań nad dostępnością młodzieży wiejskiej do studiów wyższych. Podstawą źródłową analiz są dane pozyskane w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika (UMK) w Toruniu.

MŁODZIEŻ WIEJSKA W STRUKTURZE UNIWERSYTETU

W roku akademickim 1972/1973 na UMK w Toruniu studiowało 17,1% studentów ze wsi. Największy odsetek tej młodzieży odnotowano na matematyce – 21,5% i fizyce – 20,2%, najmniejszy zaś na biologii – 10,2%, filologii polskiej – 12,3% i historii – 12,3% [Borowicz 1976, s. 108]. Uwagę zwraca stosunkowo równomierne rozmieszczenie studentów pochodzących ze wsi na poszczególnych kierunkach studiów. Na matematyce (kierunek o najwyższym wskaźniku udziału młodzieży wiejskiej) było co prawda dwukrotnie więcej takich studentów niż na filologii polskiej (kierunek najmniej „zruralizowany”), jednak jest to i tak relatywnie niewielka różnica (11,3%). Na ogół nie było wówczas kierunku, który byłby szczególnie „zruralizowany”.

Bez wątplenia transformacja ustrojowa przyniosła znaczące zmiany, jeśli chodzi o wskaźniki udziału młodzieży wiejskiej w zbiorowości studentów Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Według danych z roku akademickiego 1999/2000, 2001/2002 oraz 2008/2009, na studiach dziennych studiowało wówczas odpowiednio: 13 261, 13 525² oraz 19 702 studentów. Porównując dane z 1972 i 1999 roku, należy zwrócić uwagę na dwa elementy. Po pierwsze na zmniejszenie odsetka młodzieży wiejskiej wśród ogółu studentów – w 1972 roku wynosił on 17,1%, a w 1999 roku 15,1%. Po drugie na proces wewnętrzny różnicowania się obecności młodzieży wiejskiej na różnych wydziałach uniwersyteckich. Wydaje się, że oba te procesy związane były przede wszystkim z potransformacyjnym wzrostem nierówności społecznych. Jak pokazują cykliczne badania nad zagadnieniami ruchliwości społecznej, pierwsza dekada po przełomie ustrojowym charakteryzowała się wyraźnym wzrostem nierówności zarówno tych ekono-

² Bez Wydziału Prawa i Administracji.

micznych i społecznych, jak i edukacyjnych [Domański 2000]. Wynikały one głównie z gwałtownych przemian w gospodarce (restrukturyzacja) i ich społecznych konsekwencji (m.in. wzrost bezrobocia, zwiększenie nierówności dochodów, postępujące różnicowanie regionalne, marginalizacja rolnictwa). Wszystkie te procesy bez wątpienia miały swoje przełożenie na dostępność studiów wyższych dla młodzieży wiejskiej. Dopiero na przełomie wieków nastąpiło odwrócenie tej tendencji [Domański 2004a, b], co związane było zarówno ze stabilizacją i dynamicznym rozwojem rozedrganej dotychczas gospodarki, akcesją do Unii Europejskiej, jak i istotnymi przemianami w sferze społeczno-edukacyjnej, a przede wszystkim wspomniany już wzrost aspiracji edukacyjnych młodzieży oraz przemiany w systemie oświatowym (m.in. reforma edukacyjna, upowszechnienie szkół maturalnych czy dynamiczny rozrost sektora uczelni niepublicznych).

A jak jest obecnie? Czy dostępność studiów na uniwersytecie dla młodzieży wiejskiej wzrosła, czy może zmalała? Czy pojawiły się, w nowych realiach społecznych i edukacyjnych, wydziały/kierunki mniej lub bardziej wiejskie, jeśli chodzi o skład studiującej tam młodzieży? Jaka była tendencja?

W roku akademickim 2008/2009 odsetek młodzieży wiejskiej na studiach dziennych na UMK w Toruniu wynosił 24,0%. Najliczniej młodzież wiejska była obecna na Wydziale Teologicznym, gdzie pośród ogółu studentów stanowiła 32,7%. Na kolejnych „miejscach” znalazł się Wydział Matematyki i Informatyki, na którym studiowało 31,5% młodzieży ze wsi, Wydział Farmaceutyczny – 31,6%, Wydział Nauk Ekonomicznych i Zarządzania – 31,0%. Z kolei najmniejszy odsetek młodzieży wiejskiej studiował na Wydziale Sztuk Pięknych – 18,2%, Wydziale Lekarskim – 19,9% oraz Wydziale Nauk o Zdrowiu – 21,5% (tabela 1).

TABELA 1. Odsetek studentów studiów dziennych w UMK w Toruniu zamieszkujących na obszarach wiejskich w roku akademickim 1999/2000, 2001/2002 oraz 2008/2009 [%]

TABLE 1. Percentage of full-time students at the Nicolas Copernicus University in Toruń living at rural areas in the academic year 1999/2000, 2001/2002 and 2008/2009

Lp.	Nazwa wydziału	1999/2000	2001/2002	2008/2009
1	Biologii i Nauk o Ziemi	18,6	23,4	24,2
2	Chemii	26,9	30,8	24,0
3	Filologiczny	16,5	19,2	24,6
4	Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej	19,4	21,5	22,0
5	Humanistyczny	16,2	17,9	22,9
6	Matematyki i Informatyki	17,9	21,7	31,5
7	Nauk Ekonomicznych i Zarządzania	12,8	15,1	26,0
8	Nauk Historycznych	18,4	18,7	23,5
9	Prawa i Administracji	2,6	–	22,6
10	Sztuk Pięknych	10,0	13,0	18,2
11	Teologiczny	–	41,3	32,7
12	Nauk Pedagogicznych	–	–	23,6
13	Lekarski	–	–	19,9
14	Farmaceutyczny	–	–	26,1
15	Nauk o Zdrowiu	–	–	21,5
16	Średnio	15,1	19,8	24,0

Źródło: Na podstawie danych UMK.

To, co najważniejsze, to fakt, że na przestrzeni niemal dekady – między 1999 a 2008 rokiem, dostrzec można systematyczny wzrost wskaźników udziału młodzieży wiejskiej wśród studentów uniwersytetu. W 1999 roku odsetek młodzieży wiejskiej wynosił jedynie 15,1%, w 2002 roku było to już 19,8%, a obecnie wskaźnik ten wynosi 24,0%. Zatem w ciągu 9 lat (między 1999 a 2009 rokiem) zwiększył się on o 8,9 p.proc. Wzrost odsetka studentów wiejskich nastąpił na wszystkich wydziałach. Najwyraźniejszy jest on na wydziałach, na których w 1999 roku młodzież ze wsi stanowiła najmniejszy odsetek, a więc na Wydziale Prawa i Administracji (z 2,6 do 22,6%), na Wydziale Sztuk Pięknych (z 10,0 do 18,2%) oraz na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania (z 12,8 do 26,0%). Proces ten sprawił, że studia dzienne w analizowanym okresie stały się bardziej homogeniczne społecznie – przynajmniej patrząc na zróżnicowanie międzywydziałowe. Różnice między wydziałem, na którym studiowało najmniej młodzieży wiejskiej, a tym, na którym studiowała jej najwięcej, wyraźnie zmalały. W 1999 roku wynosiły 24,3 p.proc., a w 2009 roku – 14,5 p.proc. (tabela 1).

Wydział Teologiczny jest jednym z dwóch wydziałów, na których zaobserwować można zmniejszenie odsetka młodzieży wiejskiej pośród ogółu studentów. W 2002 roku, to jest w pierwszym roku funkcjonowania tego wydziału, młodzież wiejska stanowiła aż 41,7% ogółu studentów studiów dziennych. Zmniejszenie odsetka młodzieży wiejskiej tłumaczyć można dwoma czynnikami. Po pierwsze najprawdopodobniej zadziałał tutaj efekt nowego kierunku w ofercie Uniwersytetu, który mógł sprawić większe zainteresowanie tym kierunkiem młodzieży ze wsi. Późniejszy okres „stabilizacji” sprawił, że nowo powstały wydział ustabilizował zarówno system rekrutacji, jak i ofertę edukacyjną, co sprawiło „wyrównanie” proporcji młodzieży ze wsi i z miasta. Drugim, istotniejszym czynnikiem było zróżnicowanie oferty edukacyjnej na przestrzeni analizowanych 8 lat. W 2002 roku na Wydziale Teologicznym dostępne były jedynie dwie specjalności: kapłańska oraz katechetyczno-pastoralna, z których wyraźnie dominującą, jeżeli chodzi o liczbę studentów, była ta pierwsza. Natomiast w roku akademickim 2008/2009 na wydziale tym dostępne były także dwie kolejne specjalności: nauki o rodzinie oraz praca socjalna Caritas. Tutaj proporcje ogółu studentów studiujących na specjalności kapłańskiej oraz na tych pozostałych przesunęły się w kierunku tych „świeckich”.

Z kolei na Wydziale Chemii, który jest drugim wydziałem, na którym zmniejszył się odsetek studentów pochodzących ze wsi, obecnie na studiach dziennych studiuje 24,0% młodzieży zamieszkującej obszary wiejskie (w 1999 roku było ich 26,9%). W przypadku tego wydziału trudno jednak doszukać się większych prawidłowości, wyjaśniających owe fluktuacje.

Próbując wyjaśnić zaobserwowane tendencje, należy wskazać kilka czynników. Po pierwsze widoczne jest systematyczne zmniejszanie się nierówności społecznych, polegające na znacznie większym i rosnącym udziale młodzieży wiejskiej w edukacji na poziomie wyższym na wielu kierunkach, na których przed 2000 rokiem nie studiowała. Po drugie w wyraźny sposób zwiększyła się

dostępność studiów wyższych na uniwersytecie dla młodzieży ze wsi. Mówi o tym nie tylko wskaźnik odsetka studentów wiejskich na uniwersytecie, ale również liczby bezwzględne młodzieży ze wsi podejmujących studia. O ile na studiach dziennych w 1999 roku na toruńskim uniwersytecie studiowało 1411 studentów ze wsi, to obecnie studiuje już 4681, a więc niemal 3,5-krotnie więcej. Po trzecie wielkie znaczenie dla kształtowania się zbiorowości studentów, a w konsekwencji dla dostępności uczelni dla młodzieży wiejskiej ma jej struktura organizacyjna oraz oferta dydaktyczna. Polskie uczelnie po 1989 roku przeszły i nadal przechodzą gruntowną modernizację. Zmianie uległy właściwie wszystkie obszary ich funkcjonowania: sposób finansowania, struktura organizacyjna, oferta edukacyjna, infrastruktura itd. Niemalże znaczenie miały też zmiany w obrębie całego systemu szkolnictwa wyższego. Wymienić tutaj należy dwa elementy: przede wszystkim zmianę znaczenia nadanego „nowej maturze” w kontekście rekrutacji na studia wyższe (matura stała się właściwie jedynym mechanizmem selekcji na studia) oraz w konsekwencji niemal całkowite zlikwidowanie systemu egzaminów (co przyniosło z jednej strony obiektywizację postępowania rekrutacyjnego, z drugiej zaś uniformizację kandydatów na studia), a także podział studiów jednostopniowych (5-letnich) na dwustopniowe (studia 3 + 2), będące konsekwencją wdrażania w życie ustaleń bolońskich. Bez wątpienia wszystkie te czynniki mniej lub bardziej wpływają na zainteresowanie młodzieży uczelnią i konkretnymi kierunkami studiów, a w konsekwencji na dostępność edukacji dla młodzieży.

O znaczeniu tych czynników niech świadczą przemiany w obrębie badanej uczelni. W 2004 roku Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu wchłonął Akademię Medyczną w Bydgoszczy – powstały nowe kierunki i specjalności, a w konsekwencji i wydziały (na UMK w Toruniu w 2001 roku powstał Wydział Teologiczny, wraz połączeniem z AM doszły trzy kolejne wydziały, w 2007 z Wydziału Humanistycznego wyodrębnił się Wydział Pedagogiczny) zmieniły się preferencje studentów, jedne kierunki zwiększyły liczbę przyjmowanych studentów, inne radykalnie zmniejszyły. Wszystko to sprawiło, że dostępność studiów wyższych dla młodzieży wiejskiej zwiększyła się, a odsetek studentów z różnych środowisk w strukturze poszczególnych wydziałów i kierunków uległ pewnym fluktuacjom, które można uchwycić tylko w dłuższej perspektywie i w pewnym kontekście funkcjonowania uczelni.

OBCENOŚĆ MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ NA POSZCZEGÓLNYCH KIERUNKACH STUDIÓW

W roku akademickim 2008/2009 młodzież wiejska w najmniejszym odsetku była obecna na kierunku biotechnologia na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi – 14,2%. Kolejne miejsca zajęły kierunki z wydziału filologicznego: japonistyka – 15,4%, anglistyka – 16,6% oraz filologia śródziemnomorska – 16,7%. Dalej ochrona dóbr kultury – 16,7% z Wydziału Sztuk Pięknych, historia sztuki – 16,8% z Wydziału Nauk Historycznych, grafika – 16,8% i edukacja artystyczna – 17,1% z Wydziału Sztuk Pięknych oraz turystyka i rekreacja – 17,2% z Wy-

działu Biologii i Nauk o Ziemi. W pierwszej „dziesiątce” kierunków z najmniejszym odsetkiem młodzieży wiejskiej są zatem obecne tylko kierunki z czterech wydziałów: Filologicznego, Sztuk Pięknych, Nauk Historycznych oraz Biologii i Nauk o Ziemi (tabela 2). Dopiero jeśli spojrzeć się na drugą dziesiątkę tego zestawienia, to okaże się, że znajdują się w nim również przedstawiciele innych wydziałów. Są to m. in. dziennikarstwo i komunikacja społeczna – 17,9% z Wydziału Humanistycznego czy astronomia – 20,0% z Wydziału Fizyki, Astronomii i Informatyki Stosowanej. Między rokiem akademickim 2001/2002 a 2008/2009 nieco zmieniła się lista kierunków studiów, na których młodzież wiejska stanowi najmniejszy odsetek. Jednak spośród dziesięciu kierunków studiów z najmniejszym odsetkiem młodzieży wiejskiej w 2009 roku aż pięć znajdowało się również wśród dziesiątki najbardziej „zruralizowanych” w 2002 roku [Wasielewski 2004]. Zwraca uwagę fakt, iż wśród kierunków z najmniejszym odsetkiem młodzieży wiejskiej w 2009 roku znajdują się trzy, które wcześniej nie były dostępne dla studentów – stanowią bowiem nowo utworzoną ofertę (filologia – japonistyka, filologia śródziemnomorska – oba na Wydziale Filologicznym oraz turystyka i rekreacja na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi). Interesującym przypadkiem jest z kolei biotechnologia – kierunek z pierwszego miejsca w zestawieniu. Kierunek ten jest tzw. kierunkiem zamawianym (na II stopniu studiów) przez MNiSzW. Oznacza to, iż Ministerstwo w ramach działań Programu Operacyjnego „Kapitał ludzki” dofinansowuje edukację połowy studentów tego kierunku oraz finansuje (połowie najlepszych spośród wszystkich studentów) stypendia motywacyjne w wysokości 1000 zł. Wydaje się, że czynnik ten ma znaczący wpływ na proces rekrutacji młodzieży na tego typu studia – znacząco zwiększa udział młodzieży miejskiej. Prawdopodobnie prestiż tego kierunku oraz wysokie stypendia przyciągają znacznie częściej młodzież wielkomiejską (50,4%) aniżeli wiejską (14,2%). Działa zatem tutaj mechanizm autoselekcji, który w swoich konsekwencjach zmniejsza szanse młodzieży wiejskiej na dostanie się na ten kierunek studiów. Pośrednio może to potwierdzać fakt, iż kierunek biotechnologii jest również obecny na Wydziale Lekarskim. Tam jednak nie jest kierunkiem zamawianym (stypendialnym), tam też młodzież wiejska jest wyraźnie częściej obecna (23,3%).

Przyglądając się danym zawartym w tabeli 2, można dojść do kilku ważnych wniosków. Po pierwsze struktura udziału młodzieży wiejskiej na poszczególnych kierunkach – jakkolwiek ulega pewnym zmianom (zwiększeniu) – jest relatywnie stabilna. Po drugie kierunki, które miały wcześniej niewielki udział młodzieży wiejskiej w swojej strukturze, nadal charakteryzują się niewielkim jej udziałem. Oznacza to, iż odsetek młodzieży wiejskiej na poszczególnych kierunkach jest tendencją relatywnie stałą. Podobnie ma się rzecz w przypadku pozycji kierunków w „rankingu”, uwzględniającym odsetek młodzieży wiejskiej w ich strukturze – tutaj również sytuacja wygląda podobnie jak w 2002 roku. Można zatem sądzić, iż udział młodzieży wiejskiej w strukturze kierunków studiów nie jest konsekwencją mody na pewne kierunki, lecz efektem bardziej trwałych społeczno-kulturowych uwarunkowań, na przykład większego popytu na niektóre kierunki studiów na terenach wiejskich bądź prestiżu danych kierun-

TABELA 2. Kierunki studiów z najmniejszym odsetkiem studentów ze wsi na UMK w Toruniu w roku akademickim 2008/2009 [%]

TABLE 2. Departments of studies with the smallest percentage of students from the rural areas at the Nicolas Copernicus University in 2008/2009 academic year

Lp. Kierunek studiów dziennych	Udział studentów pochodzących ze wsi ^a	Udział studentów pochodzących z miast powyżej 100 tysięcy
1 Biotechnologia (Wydział Biologii i Nauk o Ziemi)	14,2	50,4
2 Filologia – japonistyka (Wydział Filologiczny)	15,4	53,8
3 Filologia angielska (Wydział Filologiczny)	16,6 (5)	35,6
4 Filologia śródziemnomorska (Wydział Filologiczny)	16,7	44,4
5 Ochrona dóbr kultury (Wydział Sztuk Pięknych)	16,7	42,5
6 Historia sztuki (Wydział Nauk Historycznych)	16,8 (4)	35,8
7 Grafika (Wydział Sztuk Pięknych)	16,8 (8)	41,2
8 Edukacja artystyczna (Wydział Sztuk Pięknych)	17,1 (1)	44,3
9 Turystyka i rekreacja (Wydział Biologii i Nauk o Ziemi)	17,2	29,1
10 Filologia włoska (Wydział Filologiczny)	17,7 (6)	44,3

^a W nawiasie pozycja, jaką dany kierunek zajął się w roku akademickim 2001/2002.

Źródło: Na podstawie danych UMK.

ków i profesji, do których one prowadzą. Po trzecie „elitarność” i dostępność kierunków studiów dla młodzieży wiejskiej jest zależna od usytuowania danego kierunku na konkretnym wydziale. Może to sugerować, iż pewne znaczenie w dostępie do niektórych kierunków studiów może mieć polityka rekrutacyjna wydziałów – dotyczy to zwłaszcza kierunków, które przeprowadzają własną rekrutację zarówno na I, jak i II stopień studiów.

Równie interesujące są dane, dotyczące kierunków, które w roku akademickim 2008/2009 były najliczniej obsadzone przez młodzież wiejską. Wśród nich na czele są kierunki „nauczycielskie”: nauczanie biologii i chemii – 52,1% oraz nauczanie biologii i geografii – 41,2%, to nowe specjalności nauczycielskie na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi. Również jako nauczycielskie określić można kolejne kierunki studiów szczególnie popularne wśród młodzieży wiejskiej, którymi są: matematyka (40,5%), teologia – specjalność kapłańska (39,9%) oraz filologia rosyjska (34,8%). Dopiero dalsze „pozycje” zajmują kierunki niezwiązane tak silnie z profesją nauczycielską, m.in. kosmetologia – 34,7%, archiwistyka i zarządzanie dokumentacją – 34,6%, socjologia PROWE (Polityka Rozwoju Obszarów Wiejskich Europy) – 32,6%, rzeźba – 32,6% oraz międzywydziałowe studia z ekonomii i matematyki – 32,2% (tabela 3). Jak zatem widać, rozkład kierunków z największym udziałem młodzieży wiejskiej jest – w przeciwieństwie do tych z najmniejszym udziałem – relatywnie rozproszony po różnych wydziałach. Dziesięć najbardziej „zruralizowanych” kierunków studiów w roku akademickim 2008/2009 reprezentuje bowiem aż osiem wydziałów. Oznaczać to może, że w przeciwieństwie do kierunków najmniej obsadzonych przez młodzież wiejską decydujące znaczenie o alokacji młodzieży wiejskiej mają czynniki ułożone poza systemem rekrutacyjnym. Chodzi przede wszystkim o społeczne postrzeganie kierunków studiów i ich środowiskowy prestiż –

TABELA 3. Kierunki studiów dziennych z największym odsetkiem studentów ze wsi na UMK w Toruniu w roku akademickim 2008/2009 [%]

TABLE 3. Departments of full-time studies with the largest percentage of students from the rural areas at the Nicolas Copernicus University in 2008/2009 academic year

Lp. Kierunek studiów dziennych	Udział studentów pochodzących ze wsi ^a	Udział studentów pochodzących z miast powyżej 100 tysięcy
1 Nauczanie biologii i chemii (Wydział Biologii i Nauk o Ziemi)	52,1	16,0
2 Nauczanie biologii i geografii (Wydział Biologii i Nauk o Ziemi)	41,2	17,6
3 Matematyka (Wydział Matematyki i Informatyki)	40,5 (7)	22,3
4 Teologia – specjalność kapłańska (Wydział Teologiczny)	39,9 (1)	14,3
5 Filologia rosyjska (Wydział Filologiczny)	34,8 (5)	19,1
6 Kosmetologia (Wydział Farmaceutyczny)	34,7	26,4
7 Archiwistyka i zarządzanie dokumentacją (Wydział Nauk Historycznych)	34,6 (10)	28,4
8 Socjologia – Polityka Rozwoju Obszarów Wiejskich Europy (Wydział Humanistyczny)	32,6 (6)	33,7
9 Rzeźba (Wydział Sztuk Pięknych)	32,6 (8)	27,9
10 Matematyka i ekonomia (studia międzywydziałowe)	32,2	33,9

^a W nawiasie pozycja, jaką dany kierunek zajął się w roku akademickim 2001/2002.

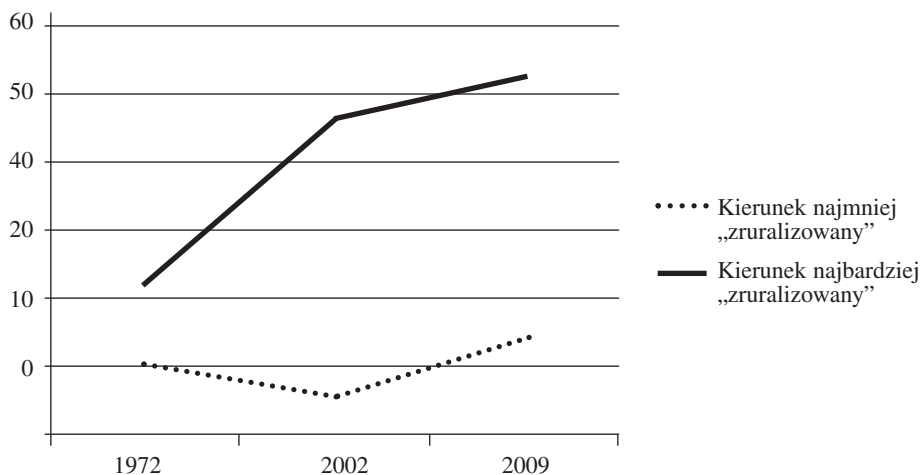
Źródło: Na podstawie danych UMK.

to dotyczy kierunków nauczycielskich, bądź/i moda, która również wpływać może za różne wybory edukacyjne młodzieży wywodzącej się z odmiennych środowisk zamieszkania.

PRZYCZYNY I KONSEKWENCJE ZMIAN W DOSTĘPNOŚCI MŁODZIEŻY WIEJSKIEJ DO STUDIÓW WYŻSZYCH

Porównanie wskaźników udziału młodzieży wiejskiej na poszczególnych kierunkach studiów z lat 1972/1973, 2001/2002 i 2008/2009 pokazuje bardzo wyraźne zmiany. Szczególnie interesująco przedstawiają się one przy porównaniu najmniej i najbardziej „zruralizowanych” kierunków studiów na przestrzeni lat. Okazuje się bowiem, iż między rokiem akademickim 1972/1973 a 2001/2002 nastąpił dynamiczny wzrost różnic między kierunkami, na których młodzież wiejska była najrzadziej i najliczniej reprezentowana. Jeszcze w roku 1972/1973 na kierunku najliczniej obsadzonym przez studentów ze wsi – matematyce, studiowało 21,5% młodzieży wiejskiej, na najmniej obsadzonym – biologii, jedynie 10,2%. Z kolei w roku akademickim 2001/2002 na kierunku najliczniej obsadzonym przez studentów ze wsi – teologii (specjalność kapłańska), niemal co drugi (46,1%) student pochodził ze wsi, natomiast na kierunku najsłabiej obsadzonym młodzieżą wiejską – edukacji artystycznej, pochodził zaledwie co siedemnasty (5,9%). Innymi słowy, wskaźniki udziału młodzieży wiejskiej na kierunkach najbardziej „zruralizowanych” były ponad 6-krotnie wyższe aniżeli na kierunkach najmniej „zruralizowanych”. Oznacza to, że w porównaniu z początkiem lat siedemdziesiątych dystans ten w 2001/2002 roku zwiększył się aż 3-krotnie. Jest to o tyle istotne, że w tym samym okresie odsetek studentów po-

chodzących ze wsi na UMK w Toruniu zmienił się w niewielkim stopniu (w 1972 roku wynosił on 17,1%, a w 2002 roku 19,8%), a dysproporcje w udziale studentów pochodzenia wiejskiego na poszczególnych kierunkach studiów uległy znacznemu zróżnicowaniu. Zatem w między rokiem akademickim 1972/1973 a 2001/2002 obserwuje się swoisty mechanizm, przypominający rozwieranie nożyc, charakterystyczny dla procesu zwiększania się nierówności w dostępie do edukacji³ (rysunek 1). Wraz z rozszerzaniem się w roku akademickim 2001/2002 oferty edukacyjnej zwiększa się również zróżnicowanie (rozpiętość) udziału młodzieży wiejskiej na poszczególnych kierunkach studiów. Po tym okresie, między 2001/2002 a 2008/2009 rokiem, obserwuje się z kolei proces zwiększania odsetka studentów wiejskich zarówno na kierunku określanym jako najbardziej „zruralizowanym”, jak i na najmniej „zruralizowanym”. I tak w roku akademickim 2008/2009 na najmniej „zruralizowanym” kierunku studiów (biotechnologii) studiowało 14,2% młodzieży wiejskiej, z kolei na kierunku najliczniej obsadzonym (nauczaniu biologii i chemii) – aż 52,1%, czyli ponad 3,5-krotnie więcej. Różnica między oboma kierunkami studiów wynosi zatem 36,7 p.proc. W roku akademickim 1972/1973 wynosiła ona 11,3 p.proc., a w 2001/2002 – aż 40,2 p.proc. (rysunek 1). Zatem między 2002 a 2009 rokiem spadła jedynie o 3,5 p.proc. Sytuację tę można interpretować jako proces powolnego zmniejszania się nierówności w dostępie do edukacji (zwłaszcza na niektórych kierunkach studiów). Dzieje się to *de facto* dzięki wyraźnemu zwiększeniu odsetka młodzieży wiejskiej studiującej na uniwersytecie ogółem.

RYSUNEK 1. Odsetek studentów wiejskiego pochodzenia na kierunkach najmniej i najbardziej „zruralizowanych” na UMK w Toruniu w latach 1972–2009

FIGURE 1. Percentage of students from the rural areas which are the least and the most common at the Nicolas Copernicus University in 1972–2009

Źródło: Na podstawie danych UMK.

³ Co ciekawe, analogiczny mechanizm zaobserwowano w dostępie do najwyższych pozycji społeczno-zawodowych [Domański 2000, 2004a].

Podsumowując, wydaje się, że opisywany proces świadczy o przemianach (fluktuacjach) nierówności społecznych w dostępie do studiów wyższych młodzieży z terenów wiejskich w czasie transformacji systemowej. Pierwsza dekada transformacji charakteryzuje się znacznym wzrostem nierówności edukacyjnych. Z kolei w ostatnich kilku latach obserwować można niewielkie ich zmniejszenie. Im mniejszy dystans (definiowany punktami procentowymi) między najbardziej i najmniej „wiejskim” kierunkiem studiów, tym mniejsze zróżnicowanie w dostępie do różnych kierunków studiów. Wskaźnikiem świadczącym pośrednio o tym fakcie może być między innymi informacja o odsetku studiujących na 10 najbardziej i najmniej „zruralizowanych” kierunkach studiów spośród ogółu studentów. Kiedy spojrzymy na dane z roku akademickiego 2001/2002, to okaże się, że na 10 najtrudniej dostępnych kierunkach studiów studiowało 9,8% spośród ogółu studentów studiów dziennych, w tym jedynie 5,9% wśród studentów wiejskich. Z kolei na 10 najbardziej „zruralizowanych” aż 17,3%, w tym 20,0% wśród młodzieży wiejskiej. Innymi słowy, młodzież wiejska studiowała na kierunkach, które były mniej liczne (na które rok rocznie przyjmowało się relatywnie niewielką liczbę studentów). Wynikałoby z tego, że niektóre kierunki studiów (z racji procedur rekrutacyjnych czy swojej atrakcyjności) zamykają się na pewien typ młodzieży – stają się tym samym bardziej elitarne, inne zaś stają się ofertą szeroko otwartą, bazującą na młodzieży mniej wyselekcjonowanej. Ale być może jest też tak, że mały limit przyjęć związany ze specyfiką kierunku rozstrzyga o mało widocznej obecności studentów wiejskiego pochodzenia. Przykładem są: filologia angielska (na I rok przyjęto 62 osoby), grafika (na I rok przyjęto 19 osób) czy malarstwo (na I rok przyjęto 11 osób). Z kolei kierunki, na których młodzież wiejska stanowiła znaczny odsetek, były w większości dość liczne i to one „ciągnęły w górę” wskaźniki udziału młodzieży wiejskiej na całym uniwersytecie. Przykładem są: chemia (na I rok przyjęto 197 osób), biologia (na I rok przyjęto 115), teologia – specjalność katechetyczno-pastoralna (na I rok przyjęto 148 osób) czy ochrona środowiska (na I rok przyjęto 117 osób). Jest to o tyle istotne, że ogólna tendencja była (i jest) taka, że im liczniejszy nabór na I rok studiów, tym proporcjonalnie łatwiej było się na niego dostać.

Nieco odmienne prawidłowości można dostrzec w przypadku danych dotyczących roku akademickiego 2008/2009. Okazuje się bowiem, że odsetek studentów studiujących na dziesięciu najbardziej i najmniej „zruralizowanych” kierunkach studiów jest bardzo zbliżony i wynosi odpowiednio 6,5 oraz 6,3%. Oznacza to, w pewnym uproszczeniu, iż rozkład studentów wiejskich w obrębie dostępnych kierunków studiów jest proporcjonalny. Brak dysproporcji świadczyć może o wpływie innych czynników niż liczebność poszczególnych kierunków. Czynniki te mogą mieć charakter psychospołeczny.

Należy jednak stwierdzić, że proces różnicowania się poszczególnych kierunków studiów (i typów szkół), ze względu na wielkość odsetka studiującej na nich młodzieży wiejskiej, był zauważalny również wcześniej, w latach znacznych zmian w szkolnictwie wyższym [Szczepański 1963, s. 91, Kubiak i Kwaśniewicz 1967]. Zasadne jest zatem przypuszczenie, że proces ten jest w istot-

ny sposób związany z przemianami wyższych uczelni (przede wszystkim zaś ze znacznym zwiększeniem oferty edukacyjnej). Przyjmując takie założenie, nie bez znaczenia stają się zmiany, jakie współcześnie zachodzą w obszarze szkolnictwa wyższego. Przede wszystkim znacząco zwiększyła się drożność całego systemu edukacji, a uczelnie wyższe stanęły przed koniecznością urynkowania oferty edukacyjnej w obliczu konkurencji uczelni niepublicznych. W okresie ostatnich 30 lat Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu potroił liczbę oferowanych kierunków studiów i prawie 4-krotnie zwiększył liczbę studentów. Było to spowodowane zarówno zwiększonym popytem młodzieży na studia, otwarciem się uczelni na nowe kierunki, jak i koniecznością walki o studentów z innymi uczelniami (zwłaszcza niepublicznymi). Efektem tych procesów było coraz dalej idące różnicowanie się kierunków studiów ze względu na ich akademicki prestiż oraz atrakcyjność na rynku pracy. Innymi słowy, niektóre kierunki studiów, a ściślej dyplomy ich ukończenia, stały się w społecznej świadomości swoistymi przepustkami do wysokiej pozycji społeczno-zawodowej w przyszłości [Collins 1979], inne zaś stanowią „ślepą uliczkę” w drodze do wysokiej pozycji społecznej. Pamiętać przy tym należy, iż wspomniane procesy podlegają mechanizmom społecznego popytu i podaży. Innymi słowy, następują wyraźne fluktuacje w kolejnych latach i rocznikach młodzieży, jeśli chodzi o popularność pewnych kierunków studiów. Sprawia to, że kierunki popularne i modne w jednym roku nie muszą być takowe w latach kolejnych⁴.

PODSUMOWANIE

Dotychczasowe ustalenia pozwalają stwierdzić, iż młodzież wiejska jest nadal wyraźnie rzadziej obecna na studiach uniwersyteckich. Trudno jednak nie zauważyć, iż dostrzegalne w ostatniej dekadzie zmiany mają charakter pozytywny – młodzież wiejska jest na uniwersytecie obecna coraz powszechniej. Zmiana ta ma charakter znaczący. O ile jednak w skali całego uniwersytetu wskaźniki obecności młodzieży wiejskiej wyraźnie wzrastają, o tyle na poziomie wydziałów i kierunków studiów proces ten jest bardzo zróżnicowany. W konsekwencji społeczne nierówności w dostępie młodzieży wiejskiej do studiów wyższych widoczne są przede wszystkim na poziomie konkretnych wydziałów i kierunków studiów, gdzie uwydatniają się poprzez zróżnicowany skład społeczny i środowiskowy młodzieży. I jakkolwiek charakter alokacji nie jest wskaźnikiem społecznych nierówności, to czynniki ją kształtujące już taki walor diagnostyczny mają. Głównymi czynnikami różnicującymi obecność młodzieży wiejskiej na studiach uniwersyteckich jest proces autoselekcji, przejawiający się poprzez wybór określonych, głównie nauczycielskich kierunków studiów, popularność danego kierunku studiów (m.in. społeczny prestiż kierunku studiów, popyt na pewne kompetencje) oraz usytuowanie danego kierunku w obrębie konkretnego wy-

⁴ Stąd tak ważne w badaniach procesów selekcji i autoselekcji do wyższego wykształcenia są badania dynamiczne oraz ich odniesienie do kontekstu społeczno-kulturowego, w którym zostały zrealizowane.

działu, za czym idzie określona polityka rekrutacyjna (m.in. liczba przyjęć na studia i ewentualne egzaminy wstępne).

BIBLIOGRAFIA

- Borowicz R., 1976: *Selekcje społeczne w toku kształcenia w szkole wyższej*. IRWiR PAN, Warszawa.
- Collins R., 1979: *The Credential Society. A Historical Sociology of Education and Stratification*. Academic Press, New York.
- Domański H., 2000: *Hierarchie i bariery społeczne w latach dziewięćdziesiątych*. ISP, Warszawa.
- Domański H., 2004a: *O ruchliwości społecznej w Polsce*. IFiS PAN, Warszawa.
- Domański H., 2004b: *Selekcja pochodzeniowa do szkoły średniej i na studia*. „Studia Socjologiczne” 2.
- Kubiak H., Kwaśniewicz W., 1967: *Niektóre aspekty procesu demokratyzacji szkolnictwa wyższego*. „Studia Socjologiczne” 4.
- Szczepański J., 1963: *Socjologiczne zagadnienia szkolnictwa wyższego*. PWN, Warszawa.
- Wasielewski K., 2004: *Młodzież wiejska na UMK w Toruniu*. „Wieś i Rolnictwo” 1.

RURAL YOUTH STUDYING AT UNIVERSITIES – SOCIAL SELECTION, PRESENCE AT UNIVERSITIES, DETERMINANTS

Abstract. The aim of the article is to draw attention to the current trends in the rural youth's access to university education and the main directions of the rural youth's allocation in the structure of institutions of higher learning. During many years rural youth relatively rarely studied at universities. This fact was attributable to social-economic, cultural and educational factors. The situation changed after the accomplishment of systemic transformation in the result of which young people from rural areas more and more often study at universities. As the presented data show, this does not mean that rural youth has – in comparison with urban youth, equal access to individual departments and directions of studies. It turns out that the general indicators of the rural youth's presence at universities are clearly rising. However, truly revealing are the indicators for individual departments and directions of studies which suggest that the main factors determining the presence of rural youth at universities are: auto-selection, evidenced by the tendency to choose definite – chiefly pedagogical, directions of studies, the popularity of a given direction of studies (attributable to social prestige or demand for definite competencies, etc.), the position of a given direction of studies within a definite department and, consequently, the pursued recruitment policy (the number of students that can be admitted, possible entrance examinations, etc.).

Key words: social and educational inequalities, rural youth, social selection and auto-selection, university